

A LEXIKOGRÁFIA MAGYARORSZÁGON

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XXXIV.

A LEXIKOGRÁFIA MAGYARORSZÁGON

Szerkesztette:
FÓRIS ÁGOTA
PÁLFY MIKLÓS

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2004

SEGÉDKÖNYVEK A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XXXIV.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Szerkesztette:

FÓRIS ÁGOTA

PÁLFY MIKLÓS

ISSN 1419-6603

ISBN 963 7094 14 8

© TINTA Könyvkiadó, 2004

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

SZÉPE GYÖRGY	
Néhány személyes megjegyzés a lexikográfia és az alkalmazott nyelvészet viszonyáról	7
PÁLFY MIKLÓS	
Bevezetés	9
TANULMÁNYOK	
FÓRIS ÁGOTA	
A műszaki és tudományos szótárak elméleti és gyakorlati problémáiról	13
FÖLDES CSABA	
A szótárak nagyságrendi osztályozásáról és elnevezéséről	29
KISS GÁBOR	
A Nagyszótár címszójegyzékéről és az archivális cédulagyűjtemény nagyságáról, gazdagságáról	39
MAGAY TAMÁS	
Szó, ami szó	53
PÁLFY MIKLÓS	
Szótári típus és címszóállomány	72
PRÓSZÉKY GÁBOR	
Az elektronikus papírszótártól az „igazi” elektronikus szótárak felé	81
STIRLING JÁNOS	
Latin növénynévadás a XVII. század előtt	88
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
BALASKÓ MÁRIA	
Számítógép és lexikográfia	121
KORDÁSNÉ KENESEI ANDREA	
A „hacker”, „shareware”, „paparazzo” és „bandwagon” angol szócikkek szótári definícióinak összehasonlító elemzése	136
MÁTÉ ZOLTÁN	
A klasszikus szótárakl története Japánban	143
NÉMETH ANIKÓ	
Jelentés és kulturális háttér: a szótárhasználat problémái a nyelvtanításban	151
POMÁZI GYÖNGYI	
Német zsebszótárak szótárszerkesztési módszerei	156
SZABÓ CSILLA	
Kék mikulás vagy szomorú télapó?	163

WALLENDUMS TÜNDE

Az olasz–magyar szótárakról a *mare*, *palma*, *sole* szócikkek tükrében 176

ZRÍNYI ANDREA

A doch partikula megjelenítése egy- és kétnyelvű szótárakban 188

NÉHÁNY SZEMÉLYES MEGJEGYZÉS A LEXIKOGRÁFIA ÉS AZ ALKALMAZOTT NYELVÉSZET VISZONYÁRÓL

Az én fiatal koromban az iskolázott magyar átlagember akkor használt szótárt, ha meg kellett nézni (bármelyik irányban) a megfelelést anyanyelve és egy másik nyelv között. Általában a (Burián-féle) latin–magyar, illetve a (Kelemen–Thienemann-féle) német–magyar szótár volt használatban. 1949-ben érettségiztem, de addig a közoktatásban nem adtak kezembe szótárt; szerencsém volt, mert családi körben megvolt a Czuczor-Fogarasi-féle XIX. századi magyar szótár; ez azonban kuriózumnak számított. Hasonlóképpen családi körben kaptam a Kis Larousse-t és Országh László angol–magyar szótárát még gimnazista koromban.

A debreceni egyetemen (1949 őszén) aztán Bárczi Géza a magyar nyelvészeti proszemináriumán kezünkbe adta a magyar szótártörténet valamennyi hasznosítható művét. S az ő „Bevezetés a nyelvtudományba” című kurzusán hallottam először az alkalmazott nyelvészetről; ennek két fejezetéről szolt részletesebben: a lexikográfiáról és a nyelvművelésről. Azóta nem tudom kiverni a fejből, hogy (a) létezik alkalmazott nyelvészet, (b) annak részdiszciplínái vannak, (c) például az említett két szakterület.

A későbbiek folyamán személyes tanítványi (hallgatói) kapcsolatba, illetve barátságba kerültem a következő kétnyelvű szótárkészítőkkel (betűrendben, zárójelben a szótár nyelve): Eckhardt Sándor (francia), Gáldi László (orosz, spanyol), Halász Előd (német), Herczeg Gyula (olasz), Országh László (angol), Paulinyi Zoltán (német), Tamás Lajos (albán); majd a jelen kötet szerzői gárdájával. Külön história, hogy a magyar egynyelvű szótárirással kapcsolatban is elég sok objektív és szubjektív élményem gyűlt össze a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében töltött évtizedeim alatt.

A lexikográfia ezekben az évtizedekben vált Magyarországon elismert szakmává. Ebben oroszánrésze volt Országh László professzornak, aki mind az egynyelvű, mind a kétnyelvű szótárkészítésben rendkívül sikeres volt.

Előzményként – a Gombocz Zoltán második tanítványi nemzedékéhez tartozó – Fludorovits Jolán „Szótán – szótártan” című cikkét, valamint a Sági-féle szótári bibliográfiákat emlegették.

Még az ötvenes években hallottam egy előadáson azt a meglepő mondatot, hogy „nem vagyunk szótárolvasó nemzet”. Eltekintve a csomagolás furcsaságától, azóta is tűnődöm azon, hogy volna ez más környezetben. Kerouac egyik vagabund hőse csakugyan olvasta a szótárt – csak úgy. S a rokonságomban is akadt olyan személy, aki a lexikonokat olvasta (és megjegyezte a tartalmukat). Mindezzel együtt, azt hiszem, nem annyira a szótárak olvasásáról, mint a szótárak használatáról volna szó.

Meg vagyok győződve arról, hogy csakugyan ez a helyzet. Ezt azonban úgy fogalmaznám meg, hogy a magyarországi közműveltségnek nem része a szótárhasználat, az alapvető kulturális eszközök között nem szerepel a szótár. Az ilyesminek sokféle oka lehet; én azonban azt hiszem az a fő ok, hogy az iskolában nem tanítják meg sem az alapvető ismereteket a szótárakról, sem a legfontosabb szótárhasználati technikákat.

Ez a felismerés belejárt abba az elhatározásba, hogy Pécssett mind az egyetemi alapképzésbe, mind a nyelvtudományi (alkalmazott nyelvészeti) doktori programba bevezettük a lexikográfiát. Az volt az elképzelésünk, hogy meg kell keresni a lexikográfia tanításának helyét, annak megfelelő formáját mindenféle felsőoktatási szinten. Eldöntő jellegű, hogy a jövőben tanárképzői kapjanak indítást, étvágyat a lexikográfiai jellegű feladatokba való bekapcsolódáshoz. El kellett oszlatni azt a legendát, hogy a lexikográfia „benedek-rendi szerzetesekre jellemző óriási munka” (franciául: „un travail bénédictin”). Rá kellett vezetni a kurzusok résztvevőit arra, hogy ez izgalmas nyelvészeti–filológiai–kulturális alkotó tevékenység.

Nota bene, a grammatika és a nyelvészet sem áll valami jól a magyar közműveltségben – annak ellenére, hogy a Kálmán–Nádasdi-féle elbűvölő „Hárompercesek a nyelvről” már megközelítik Kosztolányi Dezső (és mutatis mutandis a fénykorában levő Lőrincze Lajos) nyelvészeti ismeretterjesztő írásainak élvezetességét.

Sokat segítettek közben a német Duden-szótárak s főleg a különféle angol egynyelvű szótárak, meg természetesen a Kisszótár. Valószínűleg tovább lendít majd a gépre vitt szótárak csoportja is.

Az egész műfaj revitalizációja már nem képzelhető el a gépi filológia, a gépi adatfeldolgozás, az index-készítés elsajátítása nélkül. Talán épp ez az a történeti mozzanat, amikor a modern számítógépes filológiának keretében a praktikus lexikográfia szárnyra kaphatna a magyar nyelvközösségen belül.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne volna – időnként – szükség professzionális szótárkészítők kiképzésére (bár nekik sem árt egy tanári diploma). S mindez kényszerítő módon igényli a lexikográfia művelését, annak folyamatos lépéstartását az elméletekkel és technikákkal, s olyan vívmányoknak a figyelembevételét, mint az interkulturális kommunikáció, a modern olvasáskutatás, s főleg és mindenekelőtt a modern nyelvészet.

Ilyen gondolatok közepette vállaltam el – hol közvetlenül, hol közvetve a felsőoktatási lexikográfiai oktatás menedzselését Pécssett.

S ezen szavak révén ajánlom a tanulmánykötetet, a sorozatot és az egész segédkönyv-rendszert a tanárok és diákok, filológusok és művelt nyelvhasználók figyelmébe.

Győrött, 2002. július 27-én

Szépe György

BEVEZETÉS

Az 1999/2000-es tanév második félévében a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi (Alkalmazott Nyelvészeti) Doktori Programja kurzust hirdetett meg „Lexikográfia Magyarországon – 2000” címmel, valamennyi PhD-hallgatója számára. A doktori program vezetőjének, Szépe György professzornak az volt a célja ezzel az előadás-sorozattal, hogy lendületet adjon egy nálunk csak kevéssé ismert diszciplína: a „metalexikográfia” művelésének. Ez a tudományterület főleg a szótártörténetet, a szótárkritikát és a szótárelméletet foglalja magába, de ide tartozik minden olyan kulturális, civilizációs vizsgálat, szemantikai, lexikológiai elemzés, statisztikai felmérés is, amelynek tárgya vagy korpusza a szótár.

Kötetünk két részből áll: első része az említett kurzus előadásait tartalmazza szerkesztett formában: olyan szakemberek – oktatók, kutatók – előadásait, akiknek nevéhez már elkészült szótárak fűződnek, s akik egyben a nálunk oktatott főbb idegen nyelvek hazai lexikográfiáját is képviselik. Az előadások különböző elméleti kérdéseket érintenek: így érintik a szótári nagyságrend (Földes Csaba), a szótári tipológia és a címszóállomány (Pálfy Miklós), a szakszótár mint szótári műfaj (Fóris Ágota) kérdéseit, foglalkoznak a lexikográfia és általában a nyelvtudomány kapcsolatával (Magay Tamás), az elektronikus szótári adatbázisokkal (Prószték Gábor), de felvetik a szótár–lexikon, szótár–enciklopédia viszonyának (Stirling János), valamint a szótár és a társadalmi, kulturális tényezők kapcsolatának (Kiss Gábor) problémáját is.

A második rész válogatás: ebbe a félév során elkészült PhD-hallgatói dolgozatok közül azokat vettük fel, amelyek – azon túl, hogy egy-egy példaszerű konkrét elemzés a tárgyuk – egyben a „metalexikográfia” horizontját is tágítják: így a kötetben helyet kap a szótártörténet (Máté Zoltán), a számítógépes szótárak története (Balaskó Mária), a szótárkritika (angol és olasz szótárak egybevető vizsgálata: Kordásné Kenesei Andrea, Szabó Csilla és Wallendums Tünde), a szókészlet és a nyelvtan viszonya, a grammatikai elemek szótári megjelenítése is (Zrínyi Andrea). Úgy gondoltuk, nem volna teljes a körkép, ha nem kapna helyet a kötetben a mindennapi műhelymunka: a szótárszerkesztés módszerei (Pomázi Gyöngyi) valamint a szótárhasználat problémái, illetve a szótár szerepe a nyelvoktatásban (Németh Anikó). Ez utóbbi írás kitekintés is egyben: a „kultúra-specifikus” szótárak szükségességét, a konnotációk szótári rögzítésének lehetőségét veti fel.

Szerkesztőként abban a reményben fejeztem be a munkámat, hogy ezzel a kis gyűjteménnyel tágabb körben is felkeltjük majd az érdeklődést a szótártörténet és a szótárkritika kérdései iránt. Ha ez sikerül, akkor ezért a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi (Alkalmazott Nyelvészeti) Doktori Programját – Szépe György professzort, valamint a Tinta Könyvkiadót illeti köszönet.

Szeged, 2002. július

Pálfy Miklós